

центруючим фактором, який витворює національну спільноту, який визначив становлення української нації, а християнство стало вагомим чинником соціальної активності людини на усіх щаблях розвитку українського суспільства, зокрема сьогодні воно покликане до великої місії творення нової української людини [Кульчицький Б., Кульчицький Я. Християнство у системі орієнтирів соціальної активності людини // Київська Церква. – 2000. – № 5(11). – С.87-112.].

Християнське соціальне вчення витворило релігійні основи державної влади, оскільки християнство само є джерелом та носієм суспільної сили: – “нема бо влади, що не була б від Бога; і ті, існуючі влади, установлені Богом” (Рим. 13:1); “Тож дайте кожному належне: кому податок – податок, кому мито – мито, кому острах – острах, кому честь – честь” (Рим.13:7). Відтак сам Ісус Христос, як наголошує папа Іван Павло II в Апостольському посланні “Ecclesia in Europa” та в численних листах-зверненнях до різноманітних церковно-державних європейських інституцій, дав людству дієве Євангеліє, котре є джерелом надії як в особистому, так і церковно-державному житті. Саме завдяки новій євангелізації західне християнське суспільне вчення, однією із центральних цілей якого є проголошення християнської благовісті спасіння, змогло сьогодні суттєво розширити діапазон досліджуваних проблем, включивши в нього аналіз на євангельських і морально-етичних засадах питань гармонійного співіснування особи і суспільства, з точки зору дотримання прав і духовних свобод першого, а також – підходів до проблем побудови громадянського суспільства з врахуванням його релігійних реалій [Кияк С.Р. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи: Монографія. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С.426]. При цьому як церква, так і держава покликані для служіння народові, дбаючи, відповідно, про його духовні потреби та про забезпечення всіх його прав на засадах справедливості, що вимагає їх тісної співпраці, але без взаємного втручання. Це зумовлено вже навіть тим, що справжньою метою держави та її політичної влади, підкреслює Олів’є Клеман, є не пригноблення людини, але гарантування їй свободи, охорона її життя й перешкоджання руйнівному насильству, бо роль держави, стверджує цей вчений, цитуючи Володимира Соловйова, полягає не в тому, “щоб перетворити суспільство в рай, а в тому, щоб запобігти перетворенню його в пекло” [Клеман О. Віра і влада // Соціальна доктрина Церкви. – Львів: Свічадо, 1998. – С. 104.].

В. МАЛІБОРСЬКИЙ ■

ВІДРОДЖЕННЯ ІСЛАМУ У КРИМУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Процес відродження ісламу в Криму розпочався в 1989 році, коли було зареєстровано перші мусульманські громади в містах Сімферополі, Саках та в Роздольненському р-ні.

Відродження ісламу співпало з масовим поверненням кримських татар на свою історичну батьківщину, тому зрозуміло, що з самого початку лідери кримськотатарського національного руху велику ставку зробили на релігію, яка з давніх часів була духовною основою цього народу. Уже 1991 року був зареєстрований загальнокримський управлінський релігійний орган – кадият, який через два роки був перетворений в Духовне Управління мусульман Криму (ДУМК).

■ Маліборський В.А. – Голова Республіканського комітету Автономної Республіки Крим у справах релігій

Відзначемо, що саме інституційне оформлення кримського ісламу значною мірою допомогло багатьом складним питанням які потрібно було починати з нуля.

Багатьма показниками процес відродження ісламу в Криму надто подібний до аналогічних процесів, що відбуваються на всьому пострадянському просторі де проживають мусульмани. Однак очевидно, що в Криму він має більш складний характер, що обумовлено не тільки відродженням, але і реінтеграцією ісламу в православно-слав'янське середовище, яке уже склалося.

На фоні певних успіхів у сфері реконструкції кримського ісламу (відновлення традиційних структур релігійного самоуправління, будівництва та реконструкції мечетей, підготовці релігійних кадрів з числа кримських татар, налагодження зв'язків з основними центрами мусульманського світового співтовариства та ін.) можна говорити про наявність доволі серйозних проблем. Серед них я хотів би виділити наступні: цивілізаційні, конфесійні, політичні, економічні.

Відомо, що кримський півострів з давніх часів знаходився на перехресті різних культур та цивілізацій, але сьогодні вплив різних цивілізаційних чинників на релігійне середовище тут має особливе місце і багато аналітиків вважають, що на цьому ґрунті можливі серйозні загострення. Дехто прогнозує навіть конфлікти та зіткнення. Відома в цьому відношенні теорія американського політолога Хатінгтона стверджує що відмінності між цивілізаціями, на відміну від економічних систем та ідеологій, несуть більш глибинний характер і, за прогнозами політолога, всі великі конфлікти ХХІ ст. будуть виникати на стику цивілізацій. Тобто, якщо слідувати цьому прогнозу, Крим очікують зіткнення ісламської та слов'яно-православної цивілізацій. Я, як практик, що займається цією проблемою в Криму два десятиліття років схильний вважати, що для такого сценарію безпосередньо в Криму немає об'єктивних підстав. На мій погляд найбільш гострі питання у взаєминах між кримськотатарським і слов'янським населенням з релігійною ознакою уже в минулому. Навіть ті суперечки що виникали протягом останніх років та характеризувались в ЗМІ як міжрелігійні конфлікти, насправді за своєю сутністю були політичними конфліктами, що зрештою були вирішені шляхом відкритого діалогу.

Враховуючи те, що православ'я та іслам ніколи жорстко між собою не конфронтували, протягом століть, зокрема в Російській імперії виявляли терпимість одне до одного, а також, зважаючи на накопичений досвід кримського політикуму у вирішенні спірних ситуацій, можна вважати, що в Криму ми зможемо уникнути цивілізаційних зіткнень хоча я не виключаю ймовірність цивілізаційного конфлікту при умові відсутності контролю з боку держави щодо впливу закордонних чинників.

Якщо говорити про специфіку релігійної карти Криму, то перш за все для неї властива велика конфесійна строкатість. На відміну від всієї України, де християнські релігійні організації складають майже 95% релігійної мережі, в Криму цей показник сягає тільки 70%, а конфесійна карта представлена 48 конфесіями, течіями і напрямками. Але, незважаючи на таке різноманіття, всі релігійні організації прагнуть вирішити міжнаціональні і міжконфесійні відносини правовим мирним шляхом. Для врегулювання цих проблем 1992 року в Автономії була створена міжконфесійна рада "Мир – дарунок Божий", в яку ввійшли представники 8 конфесійних та релігійних об'єднань що мали на той час більш ніж столітню історію діяльності в Криму. Співголовами цього міжрелігійного об'єднання були обрані православний архієпископ та мусульманський кади, а пізніше муфті мусульман. Слід підкреслити, що перші 8 років діяльності міжконфесійної ради відзначались повним порозумінням Духовного Управління мусульман з усіма його членами. Але, починаючи з осені 2000 року коли під впливом політичних сил розпочався демонтаж встановлених Сімферопольською та Кримською єпархією поклонних хрестів ситуація змінилась і міст порозуміння був зруйнований. З боку ДУМК на адресу міжконфесійної ради і Сімферопольської та Кримської єпархії Української Православної Церкви МП пролунали ультимативні вимоги у своїй більшості політичного характеру. Крім того,

муфтіят заявив про зупинення свого членства в Міжконфесійній раді. Але слід підкреслити, що здоровий глузд переміг і відкритий діалог між ДУМК та православною єпархією за участю органів влади дозволив знайти компромісні варіанти у вирішенні абсолютної більшості спірних питань.

Однак сьогодні, на мій погляд, для кримського ісламу є більш важливим вирішення внутрішніх протиріч, аніж вести діалог з православ'ям, хто з них повинен відігравати домінуючу роль в суспільно-політичному житті півострова.

В ситуації, що склалася, є дискусійним твердження кримськотатарських лідерів про наміри відроджувати “традиційний для Криму іслам” або “іслам пращурів”. Як показали опитування, що провела доцент кафедри політичних наук Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського Ельвіра Муратова, серед мусульманського духовенства півострова ніхто з опитуваних не зміг назвати жодного критерію притаманного саме кримському ісламу. Як правило, вони відбивали загальноісламські та загальнолюдські цінності, хоча на запитання чи існує кримський іслам, який має якісь свої відмінності, майже 100% відповіли позитивно. Таким чином можна зробити висновок, що “традиційний кримський іслам” – це міфологема, яка створена кримськотатарськими лідерами. Насправді ж сьогодні в Криму, в т.ч. і в громадах що входять в ДУМК, співіснують різні релігійні школи – “арабська”, що має близькосхідні коріння, і “турецька” з сильним впливом суфізму. Більше того, на мій погляд, відповідність системи освіти, яку поширюють через мусульманські духовні медресе громадські турецькі фонди, традиційній освітній системі кримських татар потребує окремого, більш глибокого вивчення.

Також слід підкреслити що ДУМК хід навчально-виховного процесу в медресе ніяк не контролює. Тому й не дивно, що випускники, скажімо, Азовського медресе, є серед лідерів релігійно-політичної партії хізб-ут-Тахрір. Саме активісти цієї партії сьогодні створюють або перетворюють релігійні громади, які уже діяли в складі ДУМК в свої ідеологічні центри з поширення політичного ісламу.

Вивчення ситуації показує, що ідеологію хізбів сповідують 8 із 47 автономних громад та десятків громад, які де-юре знаходяться у складі Духовного Управління мусульман Криму.

Але якщо стосовно хізбів ДУМК та меджліс офіційно заявили що проти цієї течії будуть вести жорстку боротьбу, хоча після деяких не зовсім вдалим силових акцій, які мали місце в 2005-2006 рр., більше ніяких дій не проводилось, то по відношенню до салафітів -вахабітів (11 автономних громад та декілька в складі ДУМК) в останні два роки на офіційному рівні взагалі критики не звучало. Натомість дуже жорстко ДУМК і Меджліс відреагували на спробу ДУМУ (-Ахмед Тамім) знайти свою нішу в кримськотатарському ісламському середовищі. Ахмед Тамім, який ще 5-10 років тому вважався великим другом кримських татар, перетворився тепер в главу мусульманської секти, що хоче розколоти кримськотатарський народ.

Найбільш значними проблемами у відродженні ісламу в Криму є політичні, що впливають на життя не тільки мусульман, але і всього населення півострова. Серед них можна виділити такі складові: іслам та Меджліс кримськотатарського народу; іслам та державна влада; іслам та два альтернативних шляхи в його розвитку (турецький чи арабський).

Сьогодні очевидним є те, що офіційні інститути ісламу цілковито підконтрольні Меджлісу. Він регулює діяльність курултаю – вищого органу мусульманського самоуправління в Криму, внутрішню політику ДУМК, діяльність мусульманських громад. Таку ситуацію можна пояснити відсутністю серед кримських мусульман кваліфікованих кадрів духовенства, де ще до теперішнього часу функції імамів в більшості мечетей виконують представники старшого покоління, які свої релігійні знання отримали від своїх рідних та близьких. Створені власні духовні медресе з двох та трьохрічним навчанням ісламу та паралельним набуттям середньої освіти дають також досить низький рівень

підготовки. Крім того, матеріальна залежність муфтіяту від турецьких приватних фондів, які є спонсорами медресе, не дає можливості муфтіяту контролювати діяльність медресе, самостійно запрошувати викладачів, вибирати навчальні предмети та ін.

Тому цю прогалину повноважень ДУМК намагається заповнити Меджліс. Про це свідчить скажімо доповідь його голови Мустафи Джемільова на курултаї кримськотатарського народу рік тому в листопаді 2007 року, де цій проблемі було присвячено цілий розділ. Більше того, в доповіді відзначалось, що керівна роль в релігійних питаннях за Меджлісом. “И если окажется, что в каких-то мечетях сил муфтията недостаточно, чтобы противостоять сектантам, то такие мечети должны немедленно переходить под контроль региональных меджлисов...” (газета “Авдет” від 11 грудня 2007 р.).

Наведені вище приклади свідчать про те, що муфтіят цілковито залежний від фінансової зарубіжної допомоги та політичної волі Меджлісу.

Останнім часом арабо-турецьке суперництво за вплив на мусульман Криму призвело ДУМК та особливо Меджліс в доволі непросту ситуацію. Традиційно протурецька орієнтація Меджлісу спонукає його визнати монопольну роль Туреччини в процесі реконструкції ісламу в Криму. Однак відмовлятися від проявлення мусульманської солідарності з боку арабських країн було б також не дальноглядно. Тому Меджліс в своїх відношеннях з зарубіжними ісламськими центрами змушений дотримуватися тактики лавірування.

В процесі відродження ісламу в Криму присутні й проблеми економічного характеру і насамперед пов'язані з культовими будівлями. Майже всі мечеті які збереглися, уже повернуті мусульманським громадам. Але слід відзначити, що не всі вони сьогодні придатні для використання. Потрібні значні кошти для їх реставрації і реконструкції. Ще більші проблеми з будівництвом нових культових споруд. Протягом останніх років за рахунок турецько-арабських спонсорів побудовано майже 80 нових мечетей, що складає 50% від усіх побудованих за пострадянський період культових споруд в Криму. Але 90% усіх збудованих мечетей не здані в експлуатацію так як всі вони збудовані без затвердженої проектної документації і землевіводу. Така ситуація склалася завдяки тому, що в десятках протоколів намірів про надання допомоги в будівництві мечетей зарубіжними спонсорами не порушувались всі деталі і обов'язки сторін.

Тому сьогодні органи влади стоять перед дилемою: залишати все так, як є й уповати на Бога, щоб нічого поганого не склалося, або ж вжити заходів, як цього вимагає Закон України “Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за порушення у сфері містобудування”, тобто оштрафувати кожен мусульманську громаду у розмірі 10% вартості будівлі і взірвати ситуацію, оскільки таких коштів жодна з них не зможе сплатити. Щоб уникнути напруги і водночас вирішити ці питання по кожній із збудованих мечетей, органи влади намагаються знайти свої компромісні варіанти. Але це питання не одного року, оскільки зарубіжні спонсори останнім часом різко зменшили фінансування на будівництво і реконструкцію мечетей, а виділення бюджетних коштів на такі цілі заборонено законом.

Звичайно, що у відродженні кримського ісламу мають місце багато інших проблемних питань, але для всіх нас доброю надією є те, що його розвиток буде носити мирний, цивілізований характер. Наша задача – сприяти, щоб все так і відбулось.